TERITORIUL ŞI PERIOADA DE FORMARE A LIMBII ROMÂNE. ORIGINEA DIALECTELOR ROMÂNEŞTI*

NICOLAE SARAMANDU

1. TERITORIUL DE FORMARE A LIMBII ROMÂNE. CONTINUITATEA POPULAȚIEI ROMANIZATE ÎN NORDUL ŞI ÎN SUDUL DUNĂRII

1.1. Sursele istorice ne dau o imagine cuprinzătoare asupra romanității orientale din secolele IV–XV. Ele atestă *prezența continuă* – în timp şi în spațiu – a populației romanizate în nordul şi în sudul Dunării, în ținuturile stăpânite odinioară de romani, „din Dacia până în Pind", în exprimarea lui Laonic Chalcocondyl (secolul al XV-lea; FHDR IV: 453).

> Formulări asemănătoare, care pun în evidență răspândirea limbii latine şi a populației romanizate în ținuturile unde îi întâlnim astăzi pe români, apar la lingviştii români: „Aşadar, în momentul în care cucerirea Daciei, la anul 107 d. Hr., desăvârşeşte această operă de romanizare a provinciilor dunărene [...], latina era vorbită de la Adriatică la Marea Neagră şi din Carpați până în Pind" (Densusianu 1901: 18); „Dacă limba română există astăzi cu principalele ei dialecte (dacoromân, istroromân şi macedoromân), aceasta se explică prin faptul că latina a fost vorbită din Carpați până la granițele Greciei" (ibidem); românii stăpâneau munții „din Pind şi până în Carpații nordici" (Puşcariu 1940: 321); străinii „au numit pe români *vlahi* oriunde se găseau ei, în Pind, la Dunăre sau în Carpații nordici" (idem: 244); „în epoca de după părăsirea Daciei sub Aurelian, limba latină a răsunat din Carpați până în Pind şi de la ținuturile Adriaticei până la Marea Egee" (Capidan 1942: 143).

Este vorba de un teritoriu vast, intrat treptat sub stăpânire romană într-un interval de aproape trei secole, începând cu Macedonia, prima provincie cucerită (168 î. Hr., devenită provincie romană la 148 î. Hr.), şi sfârşind cu Dacia (101–106 d. Hr.). „Până la proba contrară, *trebuie să considerăm deci pe români ca urmaşii romanilor pe locurile unde se găseau odinioară şi unde îi găsim şi astăzi* – cu revărsări dincolo de limitele de pe vremea Imperiului Roman – după un hiat în istorie de câteva secole [subl. n.]" (Puşcariu 1940: 324; cf. şi Sala 1998: 22, 29–30).

---

* Capitol din tratatul de *Istoria limbii române*, vol. I (în curs de publicare). Câteva informații suplimentare le-am preluat din capitolul, redactat de noi, *Romanitatea orientală (secolele IV–XV), pe baza surselor istorice*, din acelaşi tratat.

FD, XXXV, Bucureşti, 2016, p. 5–25

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Punctul de vedere exprimat în 1940 fusese formulat de Sextil Puşcariu încă din 1926, în capitolul *Originea poporului român* din *Studii istroromâne*, II. Considerându-i pe românii apuseni – strămoşii istroromânilor – continuatorii populaţiei locale romanizate, Sextil Puşcariu se referă, în continuare, la toţi românii: „De aceea mi se pare că ceea ce am admis pentru patria primitivă a Românilor Apuseni se poate admite pentru patria întregului popor român: *continuitate în toate regiunile odinioară romane*, în care, după un hiat de câteva veacuri, reapar românii în istorie" (Puşcariu 1926: 352–353). Sextil Puşcariu îl citează, în acest sens, pe Seneca: „Ubicunque vicit Romanus, habitat" (Puşcariu 1940: 326), menţionat la noi, pentru prima oară, de D. Cantemir („unde au biruit Romanul, acolo au şi trăit", *Hronicul*), apoi şi de Al. Philippide (Philippide 1925: 666).

Romanitatea orientală, apărută în teritoriile stăpânite de romani în nordul Dunării şi în sudul Dunării, era unitară sub raport lingvistic şi se afla în continuitate teritorială sub raport geografic.

1.2. În perioada care a urmat retragerii aureliene, „societatea nord-dunăreană s-a dezvoltat în relaţii directe pe plan economic, etnografic, politic şi spiritual cu provinciile latinofone din dreapta marelui fluviu. Istoria ei nu poate fi, deci, izolată de acest mare complex" (FHDR II: V, *Introducere*). Contactele dintre romanicii din nordul Dunării şi cei din sudul Dunării, rămaşi în imperiu, nu au încetat. Ele au fost favorizate de iniţiativele de recucerire a Daciei din secolele al IV-lea – al VI-lea, datorate îndeosebi împăraţilor Constantin cel Mare (306–337) şi Iustinian (527–565). Prin edictul de la Milano din anul 313 Constantin cel Mare recunoştea creştinismul, care s-a generalizat ulterior în Dacia „ca rezultat al misionarismului iniţiat şi susţinut de comunităţile şi episcopatele din sudul Dunării" (IR II: 611). În timpul împăratului Iustinian, populaţia creştină din nordul Dunării intra, în anul 535, sub jurisdicţia episcopiei Iustiniana Prima (azi Caričin Grad, lângă Niş), fondată de Iustinian. Aici a fost înfiinţată de împărat şi o arhiepiscopie. Rezultă că „şi pe plan spiritual s-au strâns relaţiile cu Imperiul romano-bizantin" (IR II: 616).

Autorii latini din secolele IV şi V, Hyeronimus (345–420) şi Salvianus (390–484), atestă prezenţa populaţiei romanizate sub stăpânirea barbară în nordul Dunării după retragerea din Dacia a armatei şi a administraţiei romane în sudul Dunării în anii 271–276. Viaţa romană nu a încetat în provinciile părăsite de stăpânitorii romani. „Plebea romană avea o singură dorinţă: să i se permită să-şi ducă viaţa împreună cu barbarii. Iar dacă romanii înşişi preferă să fie la ei [la goţi] decât la noi, ne mai mirăm că nu-i învingem pe goţi? Aşadar, fraţii noştri nu numai că nu vor să dezerteze de la ei, ci chiar vor să fugă la ei, părăsindu-ne pe noi" (Salvianus, *De gub. Dei*, IV, 8; apud Drăganu 1933: 28–29). Avem aici o primă atestare a „migrării" romanilor din imperiu în afara graniţelor imperiului, implicând deplasări şi contacte permanente şi timpurii între populaţia din sudul Dunării cu cea din nordul Dunării.

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Asemenea constatări din epocă îndreptățesc comentariul istoricului austriac Julius Jung: „Vedem, astfel, că romanii au dus-o destul de bine sub stăpânirea străină. Cei din pătura de jos a populației şi-au păstrat, cel puțin, situația pe care o avuseseră mai înainte, fie în calitate de coloni, fie ca servi ai noilor stăpâni. O exterminare a populației nu a avut loc niciodată în ținuturile romane cucerite de germanici. Diferitele triburi nu erau atât de numeroase încât cuceritorii să-şi permită să se lipsească de forța de muncă deja existentă. [...] Aşadar, în această perioadă romanii din Dacia Traiană s-au păstrat ca supuşi ai germanicilor"; în provinciile părăsite de romani, viața romană „a continuat, chiar dacă în alte condiții, uneori chiar *mai bune* decât înainte" (Jung 1877: 182–183). În acelaşi sens s-au pronunțat istoricii români: „Provincialul se simțea mai bine în formele barbare, care erau simple, drepte şi chiar prietenoase, decât în îmbătrânitul şi dedalicul organism al imperiului, aflat în decădere" (Iorga 1905: 65). În Dacia a rămas „un mare număr dintre vechii locuitori, care trăiau în bună înțelegere cu goții şi nu aveau niciun interes să abandoneze provincia. [...] Nu ar fi primul caz, nici singurul, al unei înțelegeri tacite între provincialii romani, ruinați de cheltuielile militare ale imperiului, şi cuceritorii barbari, bucuroşi să exploateze în profitul lor costurile scăzute ale muncii indigenilor" (Brătianu 1937: 39–40). O situație similară se întâlneşte şi în alte provincii romane intrate sub stăpânire barbară: Noricum, Bretania, Alsacia etc. (cf. Brătianu 1937: 40–42; pentru analogii cu alte provincii ale Imperiului Roman privind evacuarea teritoriilor cucerite, vezi Brătianu 1937: 40–46).

Dintre cele dintâi informații, prețioase sunt cele referitoare la creştinarea populațiilor de la Dunărea de Jos în secolul al IV-lea. Ele sunt cuprinse în *Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae* [Scrisoare despre credința, viața şi moartea lui Ulfila], text datând din perioada 381–397 şi datorat lui Auxentius, probabil got romanizat – episcop de Durostor (Silistra) între anii 379–382 –, care trăise o vreme în stânga Dunării, ca ucenic al episcopului Ulfila. Elogiindu-l pe Ulfila, episcop al goților, Auxentius spune: „Strălucind în glorie aproape 40 de ani în episcopat, a propovăduit, prin harul apostolic, fără întrerupere, în limba greacă, latină şi gotică, în una şi singura biserică a lui Hristos" (FHDR II: 111). Faptul că Ulfila predica în latină reprezintă o mărturie a prezenței populației de limbă latină în nordul Dunării în secolul al IV-lea.

În anul 448, Priscus din Panion, istoric şi diplomat bizantin, face parte din misiunea imperială trimisă din Bizanț de împăratul Theodosius al II-lea (408–450) la curtea lui Attila (434–453) pentru a încheia pace cu acesta. În *Istoria goților* (operă scrisă în greceşte), Priscus descrie călătoria, oferind informații despre locuitorii din Moesia Superior şi Panonia de sud (zona Banat – sudul Crişanei), şi relatează despre *limba ausonilor*: „Sciții fiind un amestec de triburi, pe lângă limba lor barbară, caută să vorbească sau limba hunilor, sau limba goților sau chiar *limba ausonilor* [subl. n.] aceia dintre ei care au relații cu romanii" (FHDR II: 265). Se ştie că „limba ausonilor" (gr. *Αὐσονίου φωνή*) era denumirea dată de greci limbii populațiilor din Italia, denumire care apare din Antichitate chiar la autori latini (de exemplu, la Ovidiu) (cf. Piccillo 1996–1997: 105). *Limba ausonilor* este, în textul lui Priscus, limba latină, limba oficială – la acea dată – a Imperiului Roman de

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Răsărit, care se folosea la curtea lui Attila în relațiile şi contactele diplomatice, în cazul de față cu bizantinii.

> Cu ocazia reprezentației ce a urmat ospățului oferit de Attila solilor bizantini, un anume Zecon, „amestecând limba ausonilor cu a hunilor şi goților [...], i-a umplut pe toți de veselie, făcându-i să izbucnească într-un râs ce nu mai contenea" (FHDR II: 277). În timpul reprezentației, lângă Priscus stătea un barbar „care înțelegea limba ausonilor" (FHDR II: 279).

Într-un alt pasaj, Priscus spune că Attila avea relații atât cu romanii din Occident (gr. *ἑσπέριοι Ῥωμαίοι*), numiți şi italieni (*Ἰταλιώτοι*) cât şi cu romanii din Orient (gr. *ἑῴοι Ῥωμαίοι*). Grecii au făcut această distincție începând cu secolul al III-lea, când – după *Constitutio Antoniniana* a împăratului Caracalla, din anul 212 – *Romanus* a căpătat înțelesul de 'cetățean al Imperiului Roman'. Textul lui Priscus confirmă această realitate istorică pentru mijlocul secolului al V-lea, când întâlneşte *romanici răsăriteni* în nordul Dunării (cf. Piccillo 1996–1997: 106). (Pentru atestări ale romanității nord-dunărene după secolul al V-lea, cf. Saramandu 2004: 12 ş.u.).

> Amintim şi faptul că, în timpul călătoriei spre curtea lui Attila, solii bizantini erau aprovizionați de către localnici, care le ofereau o băutură numită *medos* (gr. *μέδος*). Termenul atestat la Priscus cunoaşte o largă răspândire, întâlnindu-se în limbile germanice (cf. engl. *mead* 'hidromel, mied', germ. *Met* 'hidromel, mied' < v. germ. **medus* < ie. **medhu*-), slave (cf. rus. *mëd*, bg. *med*, 'miere'), în greacă (gr. *μέθη* 'beție, îmbătare, cherchereală'), în albaneză (alb. *metë* 'înghițitură, duşcă, băutură'). Recunoaştem în *medos* din textul lui Priscus cuvântul care, atestat în latina dunăreană vorbită de localnici, a devenit în română, prin evoluție fonetică normală, *mied* (*é* > *ĕ*). La bază aflându-se radicalul *ie.* **medhu*-, ar putea fi vorba de un termen autohton sau, eventual, un împrumut germanic, cuvântul românesc identificându-se, ca sens, cu cel întâlnit în limbile germanice. (Pentru originea termenului şi răspândirea lui în limbile europene, vezi Burlă 1883–1884).

Tot de la mijlocul secolului al V-lea datează *Istoria contemporană* (scrisă în greceşte) a lui Zosimos, unde se foloseşte, pentru ultima oară, denumirea de *carpodaci* pentru autohtonii din nordul Dunării (în legătură cu evenimente petrecute la anul 381): împăratul Theodosius I (379–395) „respinse pe sciri şi pe *carpodaci*, amestecați cu hunii şi, învingându-i în luptă, îi sili *să treacă Istrul şi să se întoarcă în locurile lor*" [subl. n.] (FHDR II: 313). Rezultă din text că locurile de baştină ale carpodacilor erau, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, în nordul Dunării, ceea ce este o dovadă a continuității (cf. FHDR II: XI, *Introducere* şi IR II: 700). Ulterior, termenul *daci* apare în textele bizantine ca denumire arhaizantă pentru locuitorii vechii Dacii şi, de asemenea, pentru români (cf. FHDR III: 553, indice, s. v. *daci*). Pentru Evul Mediu, denumiri bizantine arhaizate sunt şi *geți*, *misieni*, *traci*, *sciți*.

Mențiuni despre limba tracă vorbită în sudul Dunării apar în textele bizantine până în secolul al VI-lea, după care ele încetează (cf. Černjak 1992: 100). În Tracia

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

propriu-zisă tracii s-au romanizat „probabil datorită faptului că serviciul militar aproape că devenise ocupaţia principală permanentă a populaţiei rurale, jefuită la nesfârşit de incursiunile barbarilor” (Černjak 1992: 101). Se poate, astfel, considera că secolul al VI-lea reprezintă limita superioară până când s-a vorbit limba autohtonilor traco-daci în nordul şi în sudul Dunării. În secolele V–VI se încheie „deznaţionalizarea populaţiei traco-dace, prin răspândirea limbii latine şi adoptarea modului de viaţă roman provincial” (Arvinte 1966: 31).

1.3. În ceea ce priveşte extensiunea spaţiului romanizat în sudul Dunării, „linia Jireček”, stabilită de către istorici şi lingvişti pe baza inscripţiilor, nu trebuie considerată un obstacol. Ea delimitează două zone de influenţă culturală – latină la nord, greacă la sud –, fără să reprezinte limita meridională a teritoriului romanizat. După ce prezintă inscripţiile latine din provinciile Ahaia şi Macedonia (care cuprindea şi Tesalia şi teritoriul actual al Albaniei), în total 964 de inscripţii, H. Mihăescu afirmă: „Această cifră ridicată arată că *influenţa latină a fost foarte puternică şi că ea se întindea cu mult mai la sud de «linia Jireček»*” [subl. n.] (Mihăescu 1978: 86). Criteriul inscripţiilor nu are valoare absolută şi, aşa cum s-a observat de către istorici şi lingvişti, trebuie tratat cu prudenţă: „A trage din inscripţii concluzii valabile este hazardat” (Niculescu 1999: 16; cf., în acelaşi sens, Fischer 1985: 7, 18; Mihăescu 1993: 15). Aşadar, „linia Jireček” trebuie considerată nu „ca o frontieră lingvistică, nici ca o frontieră etnică, ci ca o simplă linie de separare între două culturi, cea greacă şi cea romană, care arată până unde se întindeau influenţele lor” (Mihăescu 1978: 74). „Linia Jireček” a fost considerată de Th. Capidan un „criteriu greşit”: „Într-adevăr, judecând după acest criteriu greşit, strămoşii aromânilor n-ar fi putut trece dincoace de linia trasată de Const. Jireček, căci pe dată ar fi fost înghiţiţi de greci. Şi totuşi, dacă ne referim la spusele cronicarului grec din sec. XI Kekaumenos, aflăm că celnicii aromânilor petreceau vara cu turmele pe înălţimile munţilor din Bulgaria, iar iarna veneau la iernatec în Tesalia. Acest obicei pe care aromânii îl practică şi azi, desigur că l-au practicat cu un mileniu înainte de spusele cronicarilor, înainte chiar de a fi fost românizaţi” (Capidan 1932: 25).

> Constatări de felul celor de mai sus confirmă afirmaţia făcută de G. I. Brătianu încă în 1937: „Cercetări noi asupra romanizării Peninsulei Balcanice par să fi probat acum că această linie de separare [«linia Jireček»] este cam artificială, că Macedonia şi o mare parte din regiunile meridionale ale peninsulei erau latinizate sau cel puţin bilingve, latina fiind vorbită şi scrisă nu mai puţin decât greaca” (Brătianu 1937: 47–48). În acelaşi sens se pronunţaseră anterior Th. Capidan şi N. Iorga (într-o recenzie la o lucrare a lui Th. Capidan): „Dl. Capidan are dreptate să limiteze la litoral elementul grec. Eu însumi am atacat delimitarea etnică pe baza inscripţiilor” (N. Iorga, în „Revue historique”, V, 1928, p. 168; apud Capidan 1932: 26). Acest punct de vedere apare, recent, şi la autori străini: „dogmatismul cu care Jireček a insistat pe demarcaţia rigidă între vorbitorii de limbă latină şi vorbitorii de limbă greacă în Imperiul Roman a condus la multă confuzie” (Winnifrith 1987: 46). În două

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

contribuții, A. B. Černjak (1990, 1992) a arătat, pe baza surselor bizantine, că în Tracia (unde authtonii au fost asimilați până în secolul al V-lea) populația „era de limbă romanică sau de limbă greacă, fiind, probabil, în mare parte, bilingvă" (Černjak 1992: 104).

1.4. În Macedonia un rol important l-a avut, în procesul de romanizare, *Via Egnatia*, care trecea prin capitalele celor patru regiuni ale provinciei – Amphipolis, Thessalonic, Pella şi Pelagonia (Heraclea-Lyncestis) –, fiind principala arteră de circulație care lega Roma de orientul Imperiului: „Localitățile cu inscripții latine se succedau de-a lungul acestei căi [Via Egnatia] şi gravitau în jurul ei, atestând rolul deosebit de important pe care l-a jucat în procesul romanizării Macedoniei, care a devansat procesul de romanizare a altor provincii sud-est europene ale Imperiului Roman" (Mihăescu 1978: 78). Citând surse autorizate, Al. Rosetti remarca faptul că „populația romanizată s-a menținut în timpul dominației bizantine de-a lungul drumului de mare penetrație în Peninsula Balcanică, Via Egnatia" (Rosetti 1986: 323). Pe *Via Egnatia* – numită de aromâni, până astăzi, *Calea Mare* – intră în istorie, la anul 976, *vlahii călători* (menționați de Kedrenos, cf. FHDR III: 145), care, aşa cum rezultă din interpretările recente, asigurau paza acestei importante artere de circulație. *Via Egnatia*, în Macedonia, şi trecătorile montane din Pind – dintre care cel mai important este pasul *Giug* ʻjugʼ (grec. *Zygos*), de lângă localitatea aromânească Aminciu, la cumpăna apelor între Epir, Tesalia şi Macedonia – formau o rețea de căi de comunicație totdeauna bine păzite de garnizoanele militare, implicând o prezență romană permanentă în zonă. Nu este, deci, o întâmplare că, precum s-a remarcat, aici se concentrează aşezările aromâneşti din Epir, Tesalia şi Macedonia, ținuturi locuite masiv de vlahi în secolul al X-lea, precum reiese din amplele relatări ale lui Kekaumenos (cf. FHDR III: 41). Toponimului *Calea Mare* denumind Via Egnatia în aromână, îi corespunde *udhë e madhe* în albaneză, unde există şi *udhëpukë* (în care *pukë* provine din lat. *publica* din *via publica*), ceea ce ar pleda în favoarea considerării formei aromâneşti ca „une création de longue date" (Vătăşescu 2006: 387).

Comparând gruparea localităților antice cu inscripții latine din jurul *Viei Egnatia* de pe harta întocmită de H. Mihăescu (1978: 80), cu actualele aşezări aromâneşti din zonă, C. Poghirc (1989: 25–26) constată o coincidență frapantă. În acelaşi sens, T. J. Winnifrith (1987: 100, 111) a relevat faptul că evenimente din Evul Mediu cu referire la vlahi au avut ca teatru de operațiuni *Via Egnatia* sau se leagă de această importantă arteră de circulație. La stabilirea turcilor în Balcani (secolul al XIV-lea), vlahii „trăiau în aceleaşi locuri şi în acelaşi mod ca înainte cu 400 de ani. Nu este deci prea riscant să considerăm că vlahii, în absența unei probe contrare, puteau să trăiască în acelaşi mod şi în aceleaşi locuri ca înainte cu 1400 de ani" (Winnifrith 1987: 122). Este un raționament similar celui care argumentează continuitatea română la nordul Dunării: „Constatăm deci că, la o mie de ani după părăsirea Daciei, în aceleaşi ținuturi, trăieşte o populație compactă, vorbitoare a unei limbi romanice. Până la producerea unei probe contrare, pe care adversarii teoriei continuității nu o

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

pot oferi, o concluzie logică, de bun simţ, se impune: romanitatea n-a dispărut în primul mileniu în Dacia" (Sala 1998: 22).

Cele arătate mai sus ne ajută să înţelegem de ce istoricii (N. Iorga etc.) şi, dintre lingvişti, reprezentaţii Şcolii clujene (S. Puşcariu, Th. Capidan, N. Drăganu) nu au ţinut seamă, în fixarea teritoriului de formare a limbii române, de „linia Jireček", pe care S. Puşcariu, de exemplu, nu o pomeneşte în lucrările sale. Ea nu este amintită nici de Marius Sala în lucrarea de sinteză *De la latină la română* (1998) şi nici în recentul tratat de *Istoria românilor* (2001).

1.5. O mărturie importantă privind folosirea limbii latine în imperiu, chiar în zona de influenţă culturală greacă, datează din secolul al VI-lea şi provine de la un înalt funcţionar bizantin, Ioannes Lydos (490–565), autor al lucrării *Despre magistraturile statului roman* (scrisă în greceşte). Aflăm din această operă că locuitorii din Peninsula Balcanică (de fapt dioceza Tracia) foloseau latina ca limbă de comunicare: „Din vechime s-a stabilit ca tot ce se referă nu numai la eparhii, ci şi la magistraţi să fie exprimat în *limba italienilor*. […] În ceea ce priveşte Europa [= Peninsula Balcanică], afacerile comerciale au păstrat neîntrerupt, ca o necesitate, vechea rânduială, pentru că locuitorii, deşi cei mai mulţi sunt eleni, vorbesc *limba italienilor*, îndeosebi cei din administraţie" [subl. n.] (Ioannis Lydi, *De magistratibus*, III, 68; apud Černjak 1990: 139, unde se dă textul în greacă). Importantă e echivalarea latinei folosite în imperiu cu „limba italienilor", vorbită în Italia. Reţinem şi menţiunea pe care o face Ioannes Lydos în legătură cu „cei care au îmbătrânit sub arme", pe care bizantinii îi numesc *veterani* (*βετεράνοι*), termen de origine latină, preluat de la populaţia romanizată, prin care era denumită această categorie de militari.

Aşadar, în paralel cu abandonarea limbii materne de către autohtonii traco-daci, proces încheiat în secolul al VI-lea (vezi *supra*, p. 4), continuă atestările privind limba latină vorbită în nordul şi sudul Dunării, pe un teritoriu vast, limbă asimilată celei vorbite în Italia, numită *limba ausonilor* (Priscus din Panion, secolul al V-lea) sau *limba italienilor* (Ioannes Lydos, secolul al VI-lea).

Informaţiile care apar la Ioannes Lydos cu privire la limba latină utilizată în Tracia sunt confirmate, pentru aproximativ aceeaşi perioadă (a doua jumătate a secolului al VI-lea), de prima atestare a limbii vorbite în teritoriile romanizate. Este vorba de cuvintele *torna, torna* (*τόρνα, τόρνα*), care apar la Theophylactus Simocatta, în *Istorii* (operă scrisă de cronicarul bizantin în greceşte, pe la anul 630). Autorul textului precizează că aceste cuvinte au fost rostite „în limba locului, în limba ţării" (*ἐπιχώριος γλώσσα*) de către oştenii din armata bizantină, în timpul unei expediţii din anul 587, condusă de generalul Comentiolus, în munţii Haemus (Tracia) împotriva avarilor. Comentiolus îşi recrutase armata la faţa locului, la Anchialos (Tracia), oştenii fiind, aşadar, localnici. La aproape două secole după Theophylactus aceeaşi întâmplare este relatată de un alt istoric bizantin, Theophanes Confessor (în *Chronographia*, scrisă în greceşte, pe la 810–814), care

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

adaugă termenul *fratre*: *τόρνα, τόρνα, φράτρε*, cuvintele în discuție fiind rostite „în limba părintească" (*πάτριος φωνή*). Textele celor doi cronicari bizantini, Theophylactus şi Theophanes, în care apar cuvintele *torna, torna, fratre*, rostite în *limba locului*, în *limba părintească*, dovedesc faptul că „pe teritoriilor fostelor provincii, latina devenise limba maternă a locuitorilor" (Fischer 1985: 22; pentru istoricul discuțiilor privind cuvintele *torna, torna, fratre* şi interpretarea lor, cf. Saramandu 2001, cu bibliografia la zi).

1.6. După retragerea din Dacia, în principal a armatei şi a administrației romane în sudul Dunării (secolul al III-lea), nu mai sunt consemnate în izvoarele istorice deplasări semnificative ale populației romanizate, în măsură să explice prezența masivă a românilor în nordul Dunării şi romanitatea bine atestată din ținuturile sud-dunărene. Insuficiența semnalărilor în acest sens a fost recunoscută de istorici şi lingvişti (Brătianu 1937: 124; Puşcariu 1940: 255; Dragomir 1959: 165).

Este evident că au existat mişcări de populație, îndeosebi ale migratorilor, ca şi unele deportări, colonizări, deplasări metanastasice (ale păstorilor), inclusiv ale populației romanizate, în ținuturile stăpânite odinioară de romani.

În *Miracula Sancti Demetrii* (secolul al VII-lea) avem prima şi, de altfel, singura atestare a deportării, de către slavi şi avari, în teritoriul dintre Dunăre şi Sava, a unei populații aduse din sud, între care vor fi fost şi romanici, dar care a revenit după câteva decenii (la anul 680) în Macedonia, ținutul de unde plecaseră (cf. *Românii* 1997: 102). După bătălia de la Lebunion (Tracia), din anul 1091, împăratul Alexios I Comnenul a colonizat în ținutul Megleniei (Macedonia) o parte dintre pecenegii făcuți prizonieri, împreună cu familiile lor. La scurtă vreme, într-un decret din anul 1094 al aceluiaşi împărat, sunt amintiți *vlahii* din Meglenia, de unde rezultă că pecenegii colonizați erau amestecați cu români din ținuturile dunărene (cf. FHDR III: 229, Năsturel 1989: 55). Din secolul al XI-lea avem şi „mărturia" lui Kekaumenos, istoricul bizantin care, în mod greşit, considera că vlahii s-au stabilit în ținuturile greceşti după înfrângerea lui Decebal de către Traian (cf. FHDR III: 41). În *Anonymi Descriptio Europa orientalis* (anul 1308) se vorbeşte despre *vlahii* foarte numeroşi din ținutul situat între Ahaia, Macedonia şi Salonic (zonă care poate fi identificată cu Tesalia), pe care geograful anonim îi consideră, în mod eronat, urmaşii „păstorilor romani" din Panonia, izgoniți de aici de hunii lui Attila (secolul al V-lea) (cf. Puşcariu 1927: 1389, Drăganu 1933: 19, Năsturel 1989: 56).

Acestea sunt singurele atestări istorice privind deplasările (deportările, colonizările) mai importante ale unor grupuri, implicând şi populația romanizată, din sud în nord (secolul al VII-lea) sau din nord în sud (secolele al V-lea, al XI-lea). Dintre ele poate fi luată în considerație numai cea referitoare la colonizarea în Meglen de către împăratul bizantin Alexios I Comnenul a strămoşilor meglenoromânilor (sfârşitul secolului al XI-lea).

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

2. PERIOADA DE FORMARE A LIMBII ROMÂNE

2.1. Dacii sunt atestaţi pentru ultima oară în nordul Dunării, sub numele de *carpodaci*, la mijlocul secolului al V-lea (cf. FHDR II: 313 şi *supra*, p. 4), iar menţiuni despre tracă (sudul Dunării) apar până în secolul al VI-lea (cf. *supra*, p. 5). Procesul de romanizare a autohtonilor traco-daci se încheiase în secolul al VI-lea, când e atestată, pentru prima dată, limba vorbită de romanicii răsăriteni (*torna*, *torna*, la anul 587; *supra*, p. 8). În secolul al X-lea apare în istoriografia bizantină un nume nou, *romani* (*Ῥωμανοι*) – deosebiţi de *romei* (*Ῥωμαίοι*) –, prin care e desemnată populaţia romanizată de pe coasta Dalmaţiei, adusă din Roma de stăpânitorii romani, a căror împărăţie „se întindea până la fluviul Dunărea” (cf. FHDR II: 663). Este limpede că sub aceşti *romani* trebuie să-i cuprindem atât pe „romanicii apuseni”, despre care vorbise, în secolul al V-lea, Priscus din Panion, cât şi pe „romanicii răsăriteni”, întâlniţi de acelaşi Priscus în ţinuturile dunărene (cf. Piccillo 1996–1997: 106). Pentru romanicii răsăriteni, cu referire la secolul al X-lea, apare la autorii bizantini (Kedrenos, Kekaumenos, care au scris în secolul al XI-lea) şi numele de *vlahi*, preluat de greci de la slavii ajunşi în sudul Dunării, pe teritoriul Imperiului Bizantin. Aceste denumiri – *romani* (> *români*) şi *vlahi*, pentru secolul al X-lea – atestă o nouă realitate etnică, poporul român, vorbind o limbă de origine latină.

2.2. Aşadar, din izvoarele istorice rezultă că procesul de romanizare a autohtonilor traco-daci se încheie în secolul al V-lea şi că, în perioada următoare, până în secolul al IX-lea, se trece de la latină la română, aşa cum în ţinuturile romanizate din vestul Europei se trece, în aceeaşi perioadă, de la latină la limbile romanice apusene: „la fel ca în cazul celorlalte limbi romanice, limba română a «apărut» ca un idiom diferenţiat de latina din care provenea în cursul secolelor V–VIII” (IR III: 121; cf. şi IR III: 634, Rosetti 1986: 322–323, Sala 1998: 32, Niculescu 1999: 83). *În perioada cuprinsă între secolele VI–IX romanitatea orientală devine romanitate românească*. Aşa cum se arată în recentul tratat de *Istoria românilor*, „în cursul celei de-a doua jumătăţi a mileniului I s-a încheiat procesul de etnogeneză atât a românilor nord-dunăreni, cât şi a celor din sudul Dunării” (IR III: 287).

3. ORIGINEA DIALECTELOR ROMÂNEŞTI

3.1. Originea dialectelor româneşti trebuie căutată în vastul spaţiu romanizat din nordul şi din sudul Dunării unde, în ţinuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum romanicum*, o „pânză de romanitate”, care s-a destrămat în urma aşezării slavilor în sudul Dunării. „Nu numai Dacia Traiană, ci şi ţările care se întindeau la sudul ei, pe lângă Marea Adriatică, şi, în lat, din Dunăre până în inima

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Balcanilor, alcătuiau o *pânză deasă de element roman*, care cuprindea în parte tocmai acele ţări în care răsună astăzi dialectele limbii româneşti, acel dacoromân, acel macedoromân şi acel istroromân, încât astfel regăsim în această *continuitate teritorială a elementului roman*, în părţile unde se vorbeşte astăzi limba română, originea comună a celor trei dialecte" [subl. n.] (Xenopol 1888: 334).

> Formulările „pânză de romanitate" şi *continuum romanicum* apar ulterior şi la alţi autori (Panaitescu 1969, Armbruster 1972), iar, mai nou, la C. Poghirc: „Nu trebuie să uităm […] că aria macedoneană a fost romanizată cu mai mult de două secole înaintea Daciei (148 î. Hr.), că ea a continuat să facă parte din Imperiu şi după părăsirea Daciei şi că, înaintea sosirii slavilor, exista, de la Adriatica la nordul Carpaţilor, un *continuum romanicum*, presărat de insulițe de ne-romani, dintre care unii, ca albanezii, n-au fost niciodată romanizaţi" (Poghirc 1989: 38; cf. şi IR III: 288).

Unitatea limbii române nu se opune admiterii acestui vast spaţiu romanizat. Ea se explică prin unitatea latinei şi prin caracterul unitar al limbii de substrat, fiind susţinută, veacuri de-a rândul, de *permanentele contacte dintre populaţia romanizată din nordul Dunării şi cea din Peninsula Balcanică, contacte atestate de izvoarele istorice*. În recentul tratat de *Istoria românilor* se arată că „desfiinţarea frontierei romano-bizantine de-a lungul fluviului [la începutul secolului al VII-lea] a creat noi facilităţi, în raporturile economice şi etno-culturale între romanitatea sud-dunăreană şi cea din vechea Dacie, realizându-se, totodată, şi o continuă intermigraţie în acelaşi vast spaţiu romanic" (IR II: 616). Anterior, contactele între romanitatea nord-dunăreană şi cea sud-dunăreană fuseseră relevate de G. I. Brătianu: „Este cu totul inexact să presupunem că teritoriul ocupat în prezent de români a fost în întregime abandonat de strămoşii lor şi că nu a mai existat niciun contact între provinciile invadate de barbari şi cele apărate de Imperiul Roman. Din punct de vedere istoric, s-a stabilit în mod indiscutabil că, între secolele IV şi IX, populaţii întregi au traversat Dunărea de la sud la nord şi de la nord la sud. *Din acest contact permanent şi din acest schimb continuu* – în care evacuarea aureliană nu e decât un episod – a rezultat unitatea poporului român şi a limbii sale" [subl. n.] (Brătianu 1937: 60). Istoricul român a insistat asupra importanţei acestor contacte sub raport lingvistic: „Singura concluzie care se poate trage cu certitudine [din studiul faptelor istorice] este trecerea continuă, de pe un mal pe altul al Dunării, a unor convoaie de captivi sau de emigranţi, de la sfârşitul secolului al III-lea la începutul secolului al IX-lea; sunt schimburi frecvente, poate fără mari urmări politice, dar a căror influenţă lingvistică este evidentă" (Brătianu 1937: 63).

> Asupra continuităţii elementului roman la nordul şi la sudul Dunării se pronunţase, mai înainte, Th. Capidan, care prelungea perioada de continuitate teritorială până la invazia turcilor în Europa: „Ţinând seama de unitatea limbii şi de ordinea afirmărilor istorice prin cronicarii bizantini […], cronicari care toţi ne vorbesc despre existenţa unei populaţiuni româneşti în Haemus, Tracia, Rodope, Macedonia, Epir, Tesalia, Acarnania şi Etolia, cu alte cuvinte, începând din ţinutul cel mai apropiat de malurile

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

> Dunării până în inima Greciei, este firesc să admitem că, până aproape de venirea turcilor în Europa, a existat o continuitate între elementele de nord, de pe amândouă malurile Dunării, şi între acele din sud: Epir, Tesalia, Acarnania şi Etolia. După invazia turcilor această continuitate s-a întrerupt" (Capidan 1932: 24). Punând, pe larg, în evidenţă concordanţele dintre dialectele româneşti, G. Ivănescu a considerat, la rândul său, că a existat un *continuum* teritorial, în care dialectele s-au vorbit şi după secolul al X-lea: „Este deci cazul să recunoaştem că evoluţia divergentă a dialectelor ar fi fost prea accentuată dacă despărţirea s-ar fi făcut chiar în secolul al X-lea. În epoca pe care o studiem acum [limba română primitivă], româna s-a caracterizat prin aceea că toate dialectele ei alcătuiau un *continuum* [subl. n.]. Iar acest continuum a existat nu până în secolul al X-lea, ci, cum credeau Densusianu, Puşcariu şi Capidan, până prin secolul al XII-lea, chiar al XIV-lea sau al XV-lea" (Ivănescu 1980: 321).

Situat atât în nordul cât şi în sudul Dunării, teritoriul de formare a limbii române a fost delimitat, într-o formulare cuprinzătoare, de Al. Rosetti: „Limba română s-a dezvoltat pe o largă bază teritorială romanizată, cuprinzând provincia Dacia nord-dunăreană propriu-zisă, adică: Oltenia, Banatul şi Transilvania, şi celelalte teritorii care n-au intrat sub autoritatea romană (106 d. Hr), fiind locuite de către «dacii liberi», Muntenia şi sudul Moldovei, iar la vest şi sud-vest provinciile romanizate ce au stat întotdeauna în strâns contact, atât administrativ, cât şi comercial, cu Dacia: Pannonia, Dardania şi cele două Moesii" (Rosetti 1986: 75). La sud de acest teritoriu se aflau, în continuitate geografică, provinciile intrate sub stăpânire romană în secolul al II-lea î. Hr. (începând cu Macedonia, în 148 î. Hr., vezi *supra*, p. 1), prin care se explică originea locală a unei părţi dintre aromâni (vezi *infra*, p. 16). Vastul spaţiu romanizat, atestat istoric, în care a luat naştere limba română cu dialectele sale, în nordul şi în sudul Dunării, a fost delimitat de S. Puşcariu în cunoscuta-i plastică formulare: „Că românii au locuit un teritoriu extins, care în sud se întindea până unde creşte *smochinul* şi *castanul*, încălecând Dunărea, al cărei *ţărm* era într-o vreme «hotar» de ţară, şi se întindea în regiunile cu terenuri petrolifere şi băi de aur din Carpaţii unde păşteau turmele de bouri, am arătat mai înainte. Departe, la miazăzi, numele vechiului oraş *Salona* (pentru Thessalonike) e numit de aromânii *Sărună*; dezvoltarea aceasta, în consonanţă cu legile fonologice ale limbii române, dovedeşte că strămoşi de-ai aromânilor de azi au locuit din vechime prin apropiere. Th. Capidan a arătat că şi numirile topice aromâneşti *Băiasa* şi *Lăsun* continuă forme greceşti cu fonetism vechi. *Dunărea* păstrează şi ea, în gura românilor, o formă autohtonă, iar *Crişul* s-a dezvoltat de-a dreptul din numirea veche *Crisus*" (Puşcariu 1940: 253).

3.2. Dialectele româneşti – dacoromân, aromân, meglenoromân şi istroromân – se întâlnesc într-un spaţiu vast, din Maramureş şi Carpaţii nordici în nord până în Epir şi Tesalia în sud, din Istria, la Marea Adriatică, în vest până la Marea Neagră şi dincolo de Nistru în est. Vorbitorii lor sunt urmaşii populaţiei autohtone romanizate din Imperiul Roman de Răsărit. Atestate, în trecut, pe un teritoriu

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

unitar, în nordul şi în sudul Dunării, dialectele româneşti s-au izolat de-a lungul timpului, în urma pătrunderii slavilor în Peninsula Balcanică începând cu secolul al VII-lea, fapt care a determinat unele deplasări ale vorbitorilor în acest spaţiu geografic în perioada Evului Mediu (cf. *supra*, p. 8–9). Dacoromânii sunt continuatorii romanităţii nord-dunărene, în timp ce aromânii, meglenoromânii şi istroromânii sunt continuatorii romanităţii sud-dunărene: „Din faptele invocate mai sus [privind teritoriul de formare a limbii române şi a poporului român] rezultă că poporul român s-a născut atât la nordul cât şi la sudul Dunării, că el este urmaşul romanităţii de pe ambele maluri ale Dunării, de la Novi Sad până la vărsare; mai rezultă că românii de la sudul Dunării (macedoromânii, meglenoromânii, istroromânii) sunt urmaşii romanităţii sud-dunărene şi că românii de la nordul Dunării (dacoromânii) sunt urmaşii romanităţii din nordul Dunării" (Ivănescu 1980: 78).

3.2.1. În ceea ce priveşte **dialectul dacoromân**, faptele istorice, la care se adaugă cele de ordin arheologic, dovedesc în mod convingător continuitatea, în perioada postromană, a populaţiei romanizate în nordul Dunării, sprijinită de contactele permanente cu populaţia romanizată din sudul Dunării. În recentul tratat de istorie a românilor se precizează „caracterul stabil sedentar al aşezărilor populaţiei autohtone pe teritoriul carpato-danubian pe tot parcursul secolelor IV–IX p. Chr." (IR III: 102); pentru „continuitatea românească la nordul Dunării", vezi recent Brâncuş 2002: 13-15); „la sfârşitul secolului al VI-lea exista în Peninsula Balcanică şi, desigur, în nordul Dunării, o populaţie romanizată, a cărei limbă vorbită se încadrează în limba română" (IR III: 121); pentru atestările istorice ale populaţiei autohtone (romanizate) din nordul Dunării în secolele IV–XV, cf. FHDR II, III: passim.

Se constată existenţa în dacoromână a două mari arii dialectale: nordică şi sudică (cf. recent Brâncuş 2009: 12). Aria nordică e constituită din teritoriile romanizate cuprinse în Dacia romană, având ca centru Transilvania („Transilvania a fost cetatea care a conservat cu cea mai mare tenacitate elementul latin moştenit", Brâncuş 2002: 15). Argumente de natură lingvistică pledează în favoarea prezenţei romanităţii şi în aria sudică, în Muntenia: „Afară de Transilvania, *şi* Muntenia merită să fie, ca parte din *Romania antiqua* şi / sau *nova*, obiectul unui studiu asupra formării limbii române" (Niculescu 1987; citat după Niculescu 1999: 52). O veche bipartiţie dialectală în dacoromână rezultă din repatiţia unor termeni de origine latină precum *curechi* şi *rărunchi*, întâlniţi în aria nordică, faţă de *varză* şi *rinichi*, din aria sudică, atestaţi şi în sudul Dunării (cf. ar. *veardză*, *arnic*ˣ*u*). Aceeaşi veche delimitare se poate face şi pe baza unui termen latinesc în raport cu un termen autohton, de exemplu *cute* (< lat. *cos*, *cotis*), care se găseşte în aria nordică a dacoromânei, faţă de termenul autohton *gresie* (cf. alb. *gërresë*, *gresë*), din aria sudică, întâlnit şi în sudul Dunării (cf. ar. *grease*).

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Cf. Puşcariu 1940: 340–341. Grigore Brâncuş adaugă, la ultimul exemplu dat de S. Puşcariu, perechile „*ghiuj* (în Moldova şi Bucovina) şi *auş* (< lat. *avus*; în partea de sud-vest a ţării), *leurdă* (mai des în sudul şi estul ţării) şi *ai de pădure* (care circulă în Transilvania)" (Brâncuş 1983: 175). În direcţia inaugurată de B. P. Hasdeu, care a formulat, cel dintâi, ipoteza unor deosebiri regionale în limba autohtonilor din Dacia, Stelian Dumistrăcel a semnalat o serie de termeni şi evoluţii semantice care delimitează o arie sudică (*ghionoaie*, *gresie*, *argea* „război de ţesut", *burtă*) de una nordică (*mire*, *guşă* „gât"), acestea fiind considerate „arii regionale străvechi ale dacoromânei"; exemplele din aria sudică ar fi „o dovadă a continuităţii populaţiei autohtone romanizate şi în această arie a vechii patrii a geto-dacilor" (Dumistrăcel 1989: 62). Pentru atestarea în aromână a unora dintre termenii de mai sus (*ghiuş*, *auş*, *ghion* „ghionoaie", *guşă* „gât"), la care se adaugă şi alte concordanţe între graiurile dacoromânei şi dialectele româneşti sud-dunărene, cf. Saramandu 1989, 1996–1997.

Păstrarea romanităţii în aria sudică a dacoromânei se explică prin continuarea contactelor între populaţia romanizată din nordul Dunării şi cea din sudul Dunării atât în perioada postromană (după părăsirea Daciei) şi bizantină – secolele IV–VII – cât şi în perioada care a urmat stabilirii slavilor în Balcani: „după desfiinţarea frontierei de stat danubiene [a Imperiului Bizantin], de la sudul fluviului a putut veni nestingherită, în secolele VII–IX, în spaţiul nord-danubian, multă populaţie romanică / protoromânească creştină, care a consolidat romanitatea carpatică în evoluţia ei spre deplina românitate" (Protase 2012: 61–62). O dovadă în acest sens o reprezintă prezenţa în limba bulgară a unor nume de locuri (*Lom*, *Arčar* < lat. *Almus*, *Ratiaria*) ca şi a peste o sută de cuvinte de origine latină, pătrunse direct din această limbă sau preluate de la populaţia romanizată din sudul Dunării (cf. Romansky, *Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, în „Jahresbericht", XV, 1909, p. 89–134; D. Scheludko, *Lateinische und romanische Elemente im Bulgarischen*, în „Balkan – Archiv", III, 1927, p. 252–289).

Dialectul dacoromân se vorbeşte în prezent şi în sudul Dunării, într-o arie străveche din zona Morava – Timoc – Vidin, unde şi-a continuat existenţa populaţia romanizată autohtonă, determinând o separaţie între slavii bulgari şi sârbi, încă de la stabilirea acestora în Peninsula Balcanică, în secolul al VII-lea. În secolele următoare se păstrează contactul între regiunile romanizate din dreapta şi stânga Dunării, prin migraţii, în mai multe valuri, care au pornit dinspre zona Dunării spre sud. Spre sfârşitul Evului Mediu, când sârbii se retrag din faţa dominaţiei turceşti, colonişti noi din Oltenia şi Banat ocupă teritoriile libere din valea Timocului şi din regiunea Mlavei. „Ei reiau orientarea spre malul drept al Dunării şi restabilesc astfel contactul care, din secolul al VII-lea încoace, n-a fost întrerupt decât pentru intervale scurte" (Dragomir 1959: 180).

S. Puşcariu menţionează „regiunea Timocului, unde exista o populaţie românească autohtonă, precum dovedesc numirile româneşti din aceste regiuni pe hărţi anterioare colonizării ei cu dacoromâni în timpuri mai recente" (Puşcariu 1926: 366).

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

3.2.2. La fel ca celelalte dialecte româneşti sud-dunărene (meglenoromân şi istroromân), **dialectul aromân** îşi are originea în sudul Dunării. Către această constatare ne conduc datele de ordin istoric şi lingvistic.

Sub aspect istoric, este vorba de atestarea timpurie, începând cu secolul al VI-lea, a populaţiei romanizate în sudul Peninsulei Balcanice, în ţinuturi unde îi întâlnim astăzi pe aromâni, cu deplasările lor pastorale. Prezenţa populaţiei romanizate, care, începând cu secolul al IX-lea, apare în textele bizantine sub numele de *vlahi*, e semnalată într-o arie geografică largă: în Tracia (secolul al VI-lea, la scriitorul bizantin Ioannes Lydos), în ţinutul Bitoliei (secolul al VII-lea, în *Miracula Sancti Demetrii*), în ţinutul Salonicului şi la muntele Athos (secolul al IX-lea: *vlahorinhinii*, într-o însemnare găsită la mânăstirea Castamonitu de la muntele Athos), în ţinuturile stăpânite de bulgari (secolul al X-lea, la Constantin VII Porfirogenetul), în munţii Bulgariei, Macedonia şi Epir (secolele X–XI: sub numele de *vlahi*, la scriitorii bizantini Kedranos şi Kekaumenos), cu numeroase alte atestări în secolele următoare (cf. Saramandu 2004: 15–23, 53–56).

Ţinuturile menţionate se aflau în continuitatea teritoriilor din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice, unde lingviştii şi istoricii (S. Puşcariu, Th. Capidan, S. Dragomir, G. Ivănescu) fixează locurile de origine ale istroromânilor şi meglenoromânilor. În imediata vecinătate a teritoriului ocupat de vlahii din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice în evul mediu, care se întindea, la sud de Skopje, până la Prilep (vezi harta cu *Aşezările vlahilor din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, la Dragomir 1959) se află ţinuturile unde se vorbeşte astăzi dialectul aromân (vezi harta cu *aşezările actuale ale aromânilor în Peninsula Balcanică*, la Saramandu 1988, 2004). Cele două hărţi ne oferă imaginea de ansamblu a romanităţii balcanice care stă la originea dialectelor româneşti sud-dunărene. Concordanţele lexicale care se constată între aromână şi graiurile nord-vestice ale dacoromânei pun în evidenţă faptul că nu numai istroromânii şi meglenoromânii, ci şi aromânii s-au aflat în contact teritorial cu dacoromânii. „Macedoromânii au locuit în regiunile imediat vecine de la sud [de Dunăre], chiar la sud de Banat. Vom face precizarea că macedoromânii au locuit şi în părţile cele mai de sud ale teritoriului românesc primitiv [...]. Aşadar, la origine, macedoromânii au locuit în regiunea de la Niş la Skopje şi pe valea Moravei şi a afluenţilor ei, până la Dunăre” (Ivănescu 1980: 311).

Ocupându-se de vlahii din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice în secolele XII–XV, Silviu Dragomir a pus în evidenţă particularităţi ale limbii acestora, precum articolul *-ul* (faţă de *-lu* în aromână), păstrarea consoanelor labiale (care se palatalizează în aromână) şi a africatelor *č, ğ* (devenite *ţ, dz* în aromână), rotacismul (inexistent în aromână) (cf. şi Puşcariu 1926: 312–313), pe baza cărora autorul s-a considerat îndreptăţit „a exclude cu desăvârşire presupunerea că ar fi fost aromâni” (Dragomir 1959: 157). Rezultă că istoricul clujean îi considera pe aromâni autohtoni în teritoriile lor actuale din jumătatea sudică a Peninsulei Balcanice şi nu că ar fi „coborât” din ţinuturi situate mai la nord.

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Delimitându-i net, sub raport geografic, pe vlahii din *nordul* Peninsulei Balcanice (unde se găseau ţinuturile de origine a istroromânilor şi meglenoromânilor) de aromâni, care se aflau la *sudul* acestui teritoriu, S. Dragomir pune în evidenţă totuşi faptul că au existat contacte între cele „două grupe": „Se pare că în veacurile mai îndepărtate nu exista între cele două grupe o zonă prea largă de despărţire" (Dragomir 1959: 174). „Nu încape deci îndoială că aromânii s-au întâlnit cu elementul din grupul de nord atât în epoca veche cât şi cu puţin înainte de slavizarea completă a vlahilor din Serbia" (Dragomir 1959: 175). Printr-o infiltraţie de vlahi nordici „în teritoriul Albaniei şi Macedoniei care adăposteşte azi pe aromâni" (Dragomir 1959: 176) explică istoricul clujean unele concordanţe cu dacoromâna care apar la aromânii din Albania (fărşeroţi) ca şi la aromânii din localităţile Gopeş şi Molovişte (din sudul R. Macedonia). În acelaşi sens s-au pronunţat ulterior G. Ivănescu şi Gr. Brâncuş: „Fărşeroţii sunt macedoromânii cei mai de la nord, cei imediat vecini cu românii nordici, ca şi meglenoromânii, şi de aceea au, ca şi aceştia, o serie de fenomene dacoromâne" (Ivănescu 1980: 309); „Dintre toate ramurile de aromâni, cei mai apropiaţi ca grai de dacoromâni sunt fărşeroţii" (Brâncuş 2009: 19). Se confirmă constatările pe care le făcuse, cel dintâi, în acest sens Th. Capidan: „Dintre populaţiunile româneşti din sudul Dunării, după meglenoromâni, fărşeroţii sunt aceia care, în grai, se apropie mai mult de dacoromâni" (Capidan 1931: 147); „Fărşeroţii au venit mai târziu acolo unde îi găsim azi în mijlocul albanezilor [...]; ei au venit [...] din miazănoapte, de acolo unde, împreună cu dacoromânii, au format odată limba românească unitară" (Capidan 1931: 148).

Pentru autohtonia unei părţi a aromânilor în teritoriile unde îi întâlnim astăzi s-au pronunţat reprezentanţii Şcolii lingvistice de la Cluj: S. Puşcariu, Th. Capidan, N. Drăganu. În sprijin au fost aduse unele cuvinte moştenite din latină, desemnând realităţi specifice ariei mediteraneene: ar. *hic* „smochin" (< lat. *ficus*), ar. *căstáńe* „castană" (< lat. *castanea*), care nu apar în nordul Dunării, precum şi toponime ca *Băiasa*, *Sărună* [Salonic], care prezintă o evoluţie în conformitate cu regulile fonetice ale limbii române, de la vechile denumiri latineşti *Vavissa* şi *Salona*. „Din prezenţa acestor nume de localităţi din regiunea Pindului rezultă că o parte din strămoşii aromânilor continuă veche romanitate locală. Ea s-ar fi pierdut dacă n-ar fi stat în legătură cu populaţiunile romane din nordul Peninsulei Balcanice" (Capidan 1936: 57).

> „Pentru persistenţa unei romanităţi în sudul Peninsulei Balcanice sunt multe motive. În primul rând, întinderea stăpânirii romane în această parte a peninsulei cu mult înainte de cucerirea Daciei, cu un început de romanizare care n-a fost stânjenit de cultura greacă în măsura în care s-a crezut până acum; în al doilea, actualele aşezări ale românilor au unele urme în numele de localităţi, care, în forma lor românească, trădează o origine veche " (Capidan 1936: 55); „Oricât de răsfirate apar aceste populaţiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ţinuturile carpato-dunărene, dar şi în Pind, acolo unde ei [aromânii] astăzi se prezintă în mase mari şi compacte, iar în trecut s-au putut constitui în unităţi politice" (Capidan 1936: 53).

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

S. Dragomir a împărţit teritoriul locuit de vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu (secolele XII–XV) în două zone distincte, în care a fixat ţinuturile de origine ale **istroromânilor** şi **meglenoromânilor**: „Prima şi cea mai veche e zona ce se întinde, în stânga Moravei Mari, spre sud de la munţii Rudnik până la Vranje, iar spre apus până la Drina, pe tot cursul acestui râu. A doua zonă cuprinde teritoriul de contact cu dacoromânii, în sudul Dunării, de la Timoc până la Morava şi de la Niş spre răsărit, până dincolo de munţii Balcani. În aceste două zone, strâns legate, trebuie plasată patria de origine a celor două dialecte balcanice: istroromân şi meglenoromân” (Dragomir 1959: 158–159).

Pe baza unor consideraţii de ordin strict lingvistic – comparaţia între dialectele româneşti – G. Ivănescu ajunge la rezultate asemănătoare cu privire la ţinuturile de origine ale istroromânilor şi meglenoromânilor: „istroromânii sunt originari din regiunea Drinei şi Savei inferioare şi a Dunării sârbeşti, iar meglenoromânii, din părţile vecine, de la sudul Dunării, ale Banatului şi Olteniei” (Ivănescu 1980: 311).

3.2.3. Dialectul meglenoromân nu este unitar, existând diferenţe de grai de la o localitate la alta. Sub aspect fonetic, Th. Capidan semnala, de exemplu, faptul că [ɜ] nu există în graiul din Huma şi Ţărnareca, unde apare [ă], la fel ca în aromână (cf. Capidan 1925: 97, 100, 114; facem precizarea că este vorba de unele graiuri ale aromânei: fărşerot, grabovean). Petar Atanasov semnalează şi el această deosebire, la care adaugă alte diferenţe din domeniul foneticii şi al fonologiei, dar şi din domeniul morfosintaxei, care confirmă observaţia lui Th. Capidan: „Pe plan fonetic şi fonologic graiurile meglenoromâne pot fi împărţite în două grupuri. Primul grup este alcătuit din graiurile din comunele Huma şi Ţărnareca, cele mai îndepărtate una de alta, iar celălalt grup îl constituie graiurile din comunele L'umniţa, Cupa, Oşiń, Birislăv şi LunËiń” (Atanasov 2011: 57). Totodată, Petar Atanasov constată diferenţe care există de la o localitate la alta în cadrul celui de al doilea grup (cf. Atanasov 2011: 59–61).

> Unele particularităţi caracteristice graiului din Ţărnareca (palatalizarea labialelor „ca fenomen general”, conservarea africatei *Ì*, care „nu a trecut la fricativa *j*, cum este cazul în toate celelalte graiuri”, Atanasov 2011: 61) sunt explicate de Petar Atanasov printr-o influenţă din partea graiului aromânilor din localitatea LivăË, situată în apropiere. Această explicaţie nu poate fi acceptată deoarece aromânii grămosteni din LivăË (originari din munţii Gramos, aflaţi la graniţa dintre Grecia şi Albania) s-au stabilit în această localitate relativ recent, probabil în prima jumătate a secolului al XIX-lea, după distrugerea de către musulmani, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, a oraşului lor de origine, Gramoste. De altfel, în apropiere de LivăË se află şi alte sate meglenoromâne (Oşiń, Cupa), unde nu se constată influenţa aromânei.

Particularităţile caracteristice graiurilor din Huma şi Ţărnareca, semnalate de Th. Capidan şi Petar Atanasov, se regăsesc în aromână, îndeosebi în graiul fărşerot

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

al acestui dialect. Sistemul vocalic al graiului din cele două localităţi meglenoromâne este identic cu cel al unor graiuri fărşerote ale aromânei (cf. Avram 1977: 364, 366–368, 371–372, 374–375). Există concordanţe şi cu alte graiuri aromâneşti – graiul din localităţile Gopeş şi Molovişte (cf. Capidan 1925: 62; rostirea [ɜ] pentru [ă], [î]; cf. şi Papahagi 1930), din localităţile Beala de Sus şi Beala de Jos (cf. Weigand 1892: 55), graiul grabovean (cf. Avram 1977: 367, 374, unde se foloseşte denumirea în uz la acea dată, de grai moscopolean) –, aflate mult mai la vest de ţinutul Meglenului. Această realitate dialectală impune constatarea că deplasarea de la nord spre sud a meglenoromânilor s-a făcut prin teritorii situate la vest de actualele lor aşezări, nu la est (zona munţilor Rodopi), cum a susţinut, la un moment dat, Th. Capidan (cf. Capidan 1925: 64–65, care renunţă ulterior la această opinie, cf. Capidan 1932: 212). Th. Capidan considera că „românii din Gopeş şi Molovişte [la care apare [ɜ] pentru [ă], [î], vezi *supra*] au fost primii meglenoromâni care, în drumul lor spre miazăzi, au ajuns până aproape de centrele aromâneşti” (Capidan 1925: 62).

> Th. Capidan a exprimat şi opinia ca [ɜ] în graiurile menţionate să fie rezultatul unei evoluţii interne (cf. Capidan 1932: 212). Această opinie apare şi la Petar Atanasov, care precizează, că „[ɜ] (deschis şi accentuat) se întâlneşte şi în graiurile macedonene din sud-vestul R. Macedonia, mai precis în cel din Bitola, Ohrid, Struga şi Debar” (Atanasov 2002: 17).

Având în vedere deosebirile de grai dintre localităţi situate la mică distanţă între ele, într-un teritoriu restrâns ca suprafaţă, considerăm întemeiată presupunerea lui G. Weigand că meglenoromânii au venit în Meglen *treptat, la date diferite*: „Este chiar probabil ca întreaga masă a vlahilor care trăiesc acum acolo [în ţinutul Caragiovei] s-a strâns la un loc treptat” (Weigand 1892: 55). Precizăm că această „masă a vlahilor” s-a aşezat în Meglen venind nu dinspre est (nord-est) (regiunea munţilor Rodopi), cum a susţinut, la un moment dat, Th. Capidan, ci dinspre vest (nord-vest), unde au fost în contact cu vorbitorii unor graiuri aromâneşti (cf. Saramandu 1993: 156; cf., în acelaşi sens, Ivănescu 1980: 399). În sensul afirmaţiilor lui G. Weigand s-a exprimat şi G. Ivănescu: „Dialectele meglenoromân şi istroromân nu sunt nici ele perfect unitare. Aproape fiecare sat meglenoromân prezintă particularităţi proprii, care ne îndeamnă să credem că aceste graiuri sunt rezultatul amestecului frânturilor mai multor graiuri sau dialecte meglenoromâne, adunate pe un teritoriu mic” (Ivănescu 1980: 35).

3.2.4. Peninsula Istria, unde se vorbeşte în prezent **dialectul istroromân**, nu este ţinutul de origine al istroromânilor. Din izvoarele istorice rezultă că istroromânii sunt urmaşii populaţiei sud-dunărene romanizate din nord-vestul Peninsulei Balcanice, care se afla în contact teritorial atât cu populaţia romanizată din nordul Dunării (ţinuturile vestice), cât şi cu populaţia romanizată din sudul Dunării (cf. Puşcariu 1926: 344). Aşa se explică concordanţele istroromânei, pe de

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

o parte, cu graiurile nord-vestice ale dacoromânei şi, pe de altă parte, cu dialectele româneşti sud-dunărene. Istroromânii „sunt urmaşii populaţiei autohtone cu grai romanic pe care slavii au găsit-o la venirea lor în nord-vestul Peninsulei Balcanice. Ei erau în strânsă legătură cu românii răsăriteni din Bulgaria de azi şi cu strămoşii dacoromânilor, dincolo de Dunăre" (Puşcariu 1926: 5).

Constatând prezenţa rotacismului în cuvinte ca *rumeri* [= români], în onomastică (*Sarebire*, *Zmantare*) sau în nume de locuri (*Funtura*), forme semnalate anterior şi de S. Puşcariu (cf. Puşcariu 1926: 110–114, 312), S. Dragomir stabileşte „aria iniţială" a rotacismului în istroromână „în teritoriul dintre Morava şi Drina, spre miazăzi de la munţii Rudnik până la Kosovo Polje, iar în apus din Starivlah până către munţii Şar" (Dragomir 1959: 158) şi consideră că „în acest teritoriu urmează să căutăm patria de origine a istroromânilor, care sunt rotacizanşi, precum şi a vlahilor din Croaţia şi Veglia" (Dragomir 1959: 158; vezi şi harta cu *Aşezările vlahilor în jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*).

BIBLIOGRAFIE. ABREVIERI BIBLIOGRAFICE[**]

Armbruster 1972 – Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972.

Aromânii. Istorie, destin, limbă (coordonator: Neagu Djuvara), Bucureşti, 1996.

Aroumains 1989 – *Les Aroumains*, Paris, 1989.

Arvinte 1966 – Vasile Arvinte, *Formarea limbii şi poporului român în lumina cercetărilor recente*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, XVII, 1966, p. 13–33.

Atanasov 2002 – Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, 2002.

Atanasov 2011 – Petar Atanasov, *Repartizarea graiurilor meglenoromâne*, în Manuela Nevaci (ed.), *Studia lingvistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu*, Bucureşti, 2011, p. 57–62.

Avram 1977 – Andrei Avram, *Tipologia sistemelor vocalice ale dialectelor româneşti*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 4, p. 355–378 (republicat în *Probleme de fonologie a limbii române*, Bucureşti, 2009, p. 175–205).

Avram, Andrei, *Probleme de metodă privind stabilirea trăsăturilor comune şi a trăsăturilor specifice ale dialectelor româneşti*, în SCL, XXIX, 1978, nr. 3, p. 247–252 (republicat în *Studii de fonetică istorică a limbii române*, Bucureşti, 2012, p. 311–315).

Brătianu 1937 – G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple romain*, Bucureşti, 1937.

Brâncuş 1983 – Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983.

Brâncuş 1995 – *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, 1995.

Brâncuş 1999 – *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, 1999.

Brâncuş 2002 – Grigore Brâncuş, *Introducere în istoria limbii române*, I, Bucureşti, 2002.

Brâncuş, Grigore, *Studii de istorie a limbii române*, Bucureşti, I, 2007; II, 2008; III, 2013.

Brâncuş 2009 – Grigore Brâncuş, *Raporturi lingvistice aromâno-albaneze*, în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu (ed.), „Lucrările celui de al

[**] Am introdus în bibliografie şi unele lucrări – neabreviate în listă – care prezintă interes pentru tema abordată. Alte lucrări, de interes particular, au fost menţionate în text.

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

doilea Simpozion Internaţional de Lingvistică", Bucureşti, 2009, p. 11–20 (republicat în *Studii de istorie a limbii române*, III, Bucureşti, 2013, p. 71–80).

Brâncuş 2013 – Grigore Brâncuş, *Aromâna – dialect arhaic*, în FD, XXXII, 2013, p. 5–11, (republicat în *Studii de istorie a limbii române*, III, Bucureşti, 2013, p. 61–66).

Burlă 1883–1884 – M. V. Burlă, *Domnul Paul Hunfalvy şi teoria lui Roesler*, în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie", II, 1883, p. 283–307; III, 1884, p. 89–98.

Capidan 1925 – Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I. *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925.

Capidan 1931 – Th. Capidan, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Bucureşti, 1931 (extras din „Dacoromania", VI).

Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932.

Capidan 1936 – Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Academia Română. „Discursuri de recepţie", Bucureşti, 1936.

Capidan 1942 – Th. Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti, 1942.

Černjak 1990 – A. B. Černjak, *Vizantijskie svidetel'stva o romanskom (romanizirovannom) naselenii Balkan V–VII vv*. [partea I], în „Vizantijskij vremmenik", 51, 1990, p. 132–141.

Černjak 1992 – A. B. Černjak, *Vizantijskie svidetel'stva o romanskom (romanizirovannom) naselenii Balkan V–VII vv*. [partea a doua], în „Vizantijskij vremmenik", 53, 1992, p. 97–105.

Densusianu 1901 – Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901 [tipărit 1902] (citat după Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, I. *Originile*, Bucureşti, 1961).

Dragomir 1959 – Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959.

Drăganu 1933 – Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933.

Dumistrăcel 1989 – Stelian Dumistrăcel, *Semnificaţia ariilor regionale ale unor elemente autohtone din vocabularul limbii române*, în Nicolae Saramandu (ed.), „Dialectologica", Bucureşti, 1989, p. 49–64.

Ferro, Teresa, *La complessa transizione dal latino al romanzo nel'area carpato-danubiana: aspetti del latino di Iordanes*, în vol. *La transizione del latino alle lingue romanze*, Tübingen, 1998, p. 173–193.

FHDR II – *Fontes historiae Daco-Romanae* (Izvoarele istoriei României), ediderunt [publicate de] Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ştefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, II, Bucureşti, 1970.

FHDR III – *Fontes historiae Daco-Romanae* (Izvoarele istoriei României), ediderunt [publicate de] Alexandru Elian şi Nicolae-Şerban Tanaşoca, III, Bucureşti, 1975.

FHDR IV – *Fontes historiae Daco-Romanae* (Izvoarele istoriei României), ediderunt [publicate de] Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Şerban Tanaşoca, Tudor Teoteoi, IV, Bucureşti, 1982.

Fischer 1985 – I. Fischer, *Latina dunăreană*, Bucureşti, 1985.

Frăţilă, Vasile, *Teritoriul de formare a limbii şi a poporului român. Argumente lingvistice şi toponimice*, în „Studii şi cercetări de onomastică", Craiova, V, 2000, p. 5–34 (republicat în *Studii de toponimie şi dialectologie*, Timişoara, 2002, p. 1–48).

Gamillscheg, Ernst, *Über die Herkunft der Rumänen*, Berlin, 1940 [Sonderabdruck aus dem „Jahrbuch der Preuβischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin", 1940].

Gheţie, Ion, *Originea dialectelor române*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 2, p. 136–146 (republicat în Gheţie 1994, p. 53–63).

Gheţie 1994 – Ion Gheţie, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Bucureşti, 1994.

Hasdeu, B. P., *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, I, 1873; II, 1874.

Hasdeu, B. P., *Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii literare", XIV, Bucureşti, 1892 (republicat în *Introducere* la *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, Bucureşti, 1893).

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

ILR I, II – Academia Română, *Istoria limbii române*, Bucureşti, I, 1965; II, 1969.
Iorga 1905 – N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, Gotha, 1905 (citat după N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, Bucureşti, 1985).
IR I–IV – Academia Română, *Istoria românilor*, I–IV, Bucureşti, 2001.
Ivănescu 1980 – G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980.
Jung 1877 – Julius Jung, *Roemer und Romanen in der Donauländer*, Innsbruck, 1877.
Mihăescu 1978 – H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti–Paris, 1978.
Mihăescu 1993 – H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, 1993.
Mihăilă, G., *Lingvistică şi istorie. Continuitatea românilor la nordul Dunării*, în „Analele Universităţii din Craiova. Seria ştiinţe filologice, lingvistică", XVIII, 1996, nr. 1–2, p. 34–46.
Murnu, George, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1984.
Năsturel 1989 – Petre Ş. Năsturel, *Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu'à la conquête ottomane*, în *Aroumains 1989*, p. 45–78.
Niculescu 1987 – Alexandru Niculescu, *Romania antiqua, Romania nova şi „continuitatea mobilă" a limbii române*, în „Quaderni di Filologia Romanza", Bologna, 1987, nr. 6, p. 7–25 (citat după Niculescu 1999: 41–57).
Niculescu 1999 – Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 3. *Noi contribuţii*, Cluj-Napoca, 1999.
Olteanu, Şt., Rusu, M., Sala, M., Mihăilă, Gh., *Caracterul romanic al populaţiei nord-dunărene în secolele VI–IX. Cristalizarea limbii române*, în IR, III, 2001, p. 102–121.
Onciul 1968 – Dimitre Onciul, *Scrieri istorice* (ediţie îngrijită de Aurelian Sacerdoţeanu), I, II, Bucureşti, 1968.
Panaitescu 1969 – Petre P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969.
Papahagi, Tache, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, în „Grai şi suflet", I, 1923, nr. 1, p. 72–99.
Papahagi, Tache *Din epoca de formaţiune a limbii române*, în „Grai şi suflet", I, 1924, nr. 2, p. 201–234.
Papahagi 1930 – Tache Papahagi, *Originea mulovişteni lor şi gopeşenilor în lumina unor texte*, în „Grai şi suflet", IV, 1930, nr. 2, p. 195–256.
Petrovici, Emil *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania", LXXII, 1941, nr. 2, p. 102–106.
Petrovici, Emil, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970.
Philippide 1925, 1927 – Alexandru Philippide, *Orginea românilor*, Iaşi, I, 1925; II, 1927.
Piccillo 1996–1997 – Giuseppe Piccillo, *Prisc şi latinitatea nord-dunăreană*, în „Analele Universităţii din Timişoara. Secţia Ştiinţe Filologice", XXXIV–XXXV, 1996–1997, p. 101–107.
Poghirc 1989 – Cicerone Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution*, în *Aroumains 1989*: 9–44.
Procopovici, A., *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în „Dacoromania", IV, 1924–1926, partea I, Cluj, 1927, p. 38–66.
Protase, Dumitru, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi a numismaticii*, Bucureşti, 1966.
Protase 2012 – Dumitru Protase, *Autohtonia şi continuitatea daco-romană, baza etnogenezei românilor*, în „Academica", XXII, 2012, nr. 6–7, p. 59–62.
Puşcariu, Sextil, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, Halle, 1910 (versiunea în limba română în *Cercetări şi studii*, Bucureşti, 1974, p. 57–101).
Puşcariu 1926 – Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926.
Puşcariu 1927 – Sextil Puşcariu, [recenzie la] *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, în „Dacoromania", IV, partea a doua, 1927.
Puşcariu 1940 – Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1940.
Românii 1997 – *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Bucureşti, 1997.

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)

Rosetti 1986 – Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti, 1986.
Russu, I. I., *Etnogoneza românilor*, Bucureşti, 1981.
Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti 1970.
Sala 1998 – Marius Sala, *De la latină la română*, Bucureşti 1998.
Saramandu 1988 – Nicolae Saramandu, *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 3, p. 225–245.
Saramandu 1993 – Nicolae Saramandu, *Din istoria raporturilor interdialectale (cu privire la originea meglenoromânilor)*, în FD, XII, 1993, p. 151–156.
Saramandu 1996–1997 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea răsăriteană în lumina comparaţiei interdialectale*, în „Dacoromania", Cluj-Napoca, II, 1996–1997, p. 177–182 (republicat în Saramandu 2004, p. 187–192).
Saramandu 1997 – Nicolae Saramandu, *Despre coborârea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia" lui Kekaumenos*, în SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–4, p. 407–417.
Saramandu 2001 – Nicolae Saramandu, ***Torna, torna, fratre** şi romanitatea răsăriteană în secolul al VI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001.
Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004.
Saramandu 2005 – Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
Vătăşescu 2006 – Cătălina Vătăşescu, *Via Egnatia dans la mémoire collective des Aroumains et des Albanais (témoignages linguistiques)*, în RESEE, XLIV, 2006, nr. 1–4, p. 385–389.
Weigand 1892 – Gustav Weigand, *Vlaho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.
Winnifrith 1987 – T. J. Winnifrith, *The Vlachs. The History of a Balkan People*, Londra, 1987.
Xenopol 1888–1893 – A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I–VI, Iaşi, 1888–1893 (citat după ediţia a IV-a, vol. I, îngrijit de V. Mihăilescu-Bîrliba şi Al. Zub, 1985; vol. II, îngrijit de Nicolae Stoicescu şi Maria Simionescu, Bucureşti, 1986).

LE TERRITOIRE ET LA PÉRIODE DE FORMATION DE LA LANGUE ROUMAINE. L'ORIGINE DES DIALECTES ROUMAINS

RÉSUMÉ

La langue roumaine a pris naissance dans le vaste espace, situé au nord et au sud du Danube, de l'Empire Romain d'Orient. La période de formation est située entre la VIe et Xe siècle. Les dialectes romains sont parlés aujourd'hui dans le territoires d'origine (le dialecte dacoroumain), mais aussi d'ans d'autres territoires, où les roumains sont arrivés par déplacement de population (les dialectes mégléno-roumain, istro-roumain et partiellement le dialecte aroumain).

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române

BDD-A24888 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:17 UTC)